

معیارهای ارزیابی منابع اینترنتی

دکتر فریده عصاره^۱

چکیده: به علت عدم وجود فیلتر داوری و ویراستاری روی اینترنت، همه روزه مطالب نامعتبر زیادی روی آن منتشر می‌شود. وجود این گونه مطالب روی اینترنت و افزایش روزافزون آنها، این نگرانی را به وجود آورده است که روزی شبکه جهانی وب واژگون شده و به شبکه چندرسانه‌ای بی‌فایده‌ای (MMM)^۲ تبدیل شود. به همین جهت ضروری است که کاربران اینترنت، مواد و منابعی را که ارزیابی می‌نمایند قبل از استفاده ارزیابی کرده و موارد معتبر را جهت استفاده در تحقیقات خود گزینش کنند. برای ارزیابی مواد و منابع ارزیابی شده از اینترنت، بیشتر نویسندگان معیارهای ارزیابی پیشنهادی جهت منابع چاپی را که توسط کتس (۱۹۹۲) ارائه شده پیشنهاد کرده‌اند. اما با توجه به ویژگی اینترنت، علاوه بر معیارهای ارزیابی خاص مواد چاپی، به معیارهای خاص این محیط نیز نیاز هست، تا ارزیابی به معنای واقعی صورت پذیرد. به همین جهت در این مقاله سعی شده است، تلفیقی از معیارهای خاص مواد و منابع چاپی و نمونه‌های خاص محیط اینترنت که اهمیت بیشتری دارند شناسایی و انتخاب شوند، تا کاربران اینترنت بتوانند مواد و منابع ارزیابی شده را با استفاده از آنها ارزیابی و موارد معتبر را انتخاب کنند.

کلیدواژه‌ها: معیارهای ارزیابی، منابع اینترنتی، سازگاری، اثربخشی، کاربرپسندی

مقدمه

ارتباطات دانش‌پژوهان روزانه در حال تغییر است به گونه‌ای که نمی‌توان وضعیت آن را در ۵ یا ۱۰ سال آینده پیش‌بینی نمود. با وجود آنکه آینده منابع الکترونیکی قابل پیش‌بینی نیست و چالش برانگیز نیز به نظر می‌رسد، اما ویژگی‌های آن موجب شده است که بر منابع چاپی ارجحیت داشته باشد. این ویژگی‌ها شامل دسترس‌پذیر بودن اطلاعات برای هر کسی از هر مکانی و نیز ارزان قیمت تر بودن فرمت‌های الکترونیکی نسبت به انتشارات چاپی است.

فن‌آوری الکترونیکی شامل رایانه‌های شخصی قدرتمند و ارزان قیمت، پوشگرها^۳، اینترنت، شبکه جهان گستر، تلنت^۴، پست الکترونیکی، و سایر شکل‌های آن به سرعت بر روش‌های مجموعه‌سازی و ارزیابی اطلاعات کتابخانه‌ها تأثیر می‌گذارد و آنها را تغییر می‌دهد. از طرفی دستاوردهای سخت‌افزاری و نرم‌افزاری و رقمی کردن اطلاعات، فرمت حیاتی جدیدی را برای چاپ الکترونیکی در ارتباطات دانش‌پژوهان پدید آورده است. سرعت توسعه فن‌آوری به قدری زیاد است که به سختی می‌توان تأثیر انتشارات الکترونیکی را بر کتابخانه‌ها پیش‌بینی کرد. همچنین

۱. عضو هیأت علمی دانشگاه شهید چمران اهواز

2. Multi-Media Mediocrity (MMM)

3. Scanners

4. Telnet

با وجود آنکه آینده منابع الکترونیکی قابل پیش‌بینی نیست و چالش برانگیز نیز به نظر می‌رسد، اما ویژگی‌های آن موجب شده است که بر منابع چاپی ارجحیت داشته باشد.

درصد از کاربران اینترنت همه روزه در وب به جست‌وجوی اطلاعات می‌پردازند. کاوش در وب به عنوان دومین فعالیت مهم پس از استفاده از پست الکترونیکی گزارش شده است. مطالعه دیگری که روی اعضای هیأت علمی و دانشجویان انجام شد، نشان داد که ۸۳/۲ درصد پاسخ‌دهندگان، اینترنت را به منظور گردآوری اطلاعات در رابطه با مطالعات دانشگاهی و ۷۳/۸ درصد از کاربران آن را به منظور کارهای غیردانشگاهی به کار می‌برند. خلاصه کلام، اینترنت به عنوان مهم‌ترین منبع اطلاعاتی توسط کاربران آن شناخته شده است (۱: ۵۳۵-۵۴۳).

تعداد زیاد سایت‌ها روی وب، شناسایی اطلاعات مرتبط با موضوع مورد جست‌وجو را با مشکل روبه‌رو کرده است. با توجه به شرایط خاص وب هر کسی با داشتن ابزار لازم، می‌تواند روی وب مطلب منتشر کند، حتی اگر آن مطلب داوری نشده باشد و به صورت خود ناشری^۲ انتشار یابد. برعکس منابع الکترونیکی، منابع چاپی نظیر مجلات و نشریات ادواری قبل از چاپ از فیلتر داوری و ویراستاری می‌گذرند. در حالی که اطلاعات روی وب و اینترنت معمولاً این مسیر را طی نمی‌کند. بنابراین استفاده و استناد به منابع بازیابی شده از وب بدون ارزیابی آنها تقریباً شبیه به شناکردن در ساحل دریا بدون وجود نجات‌غریق است (۱۵).

مشکل دیگری که منابع الکترونیکی روی وب برای محققان دارند، عدم ثبات اطلاعات است. بعد از اینکه یک دانشجو و یا پژوهشگر سایت معتبری جهت استناد پیدا کرد، نمی‌داند آن سایت تا چند وقت دیگر دسترس‌پذیر خواهد بود. در حالی که وقتی پژوهشگری به یک متن چاپی استناد می‌کند، مطمئن است که تا آن

از دیگر امتیازهای فرمت‌های الکترونیکی می‌توان به روان و شفاف بودن آنها نسبت به انتشارات چاپی اشاره کرد، دیگر اینکه استفاده از فن‌آوری تمام متن و نمایه‌سازی کلید واژه‌ای، منابع الکترونیکی را دارای قابلیت‌های بسیار خوبی نموده است. برخلاف متون چاپی، فرمت‌های الکترونیکی امکان دسترسی برای چند کاربر را به‌طور همزمان دارا هستند. به‌علاوه اطلاعات از راه دور، نظیر دفاتر کار، منازل، و یا خوابگاه‌ها، قابل دسترسی است. این فن‌آوری، کاربران مجموعه‌های کتابخانه‌های دانشگاهی را قادر می‌سازد تا به منابعی که در کتابخانه موجود نیست نیز دسترسی داشته باشند. بدیهی است که این امر در منابع چاپی با این سهولت امکان‌پذیر نیست. در نتیجه شگفت‌انگیز نخواهد بود که اغلب کتابخانه‌های تحقیقاتی خدمات خود را بر فن‌آوری الکترونیکی تمرکز داده باشند. اگرچه خدمات مجموعه‌سازی کتابخانه‌ها از فن‌آوری رقمی سود می‌برد، اما چالش اصلی به حیات آینده و سلامت کتابخانه‌های تحقیقاتی برمی‌گردد.

رشد و حجم اطلاعات روی وب، بر کیفیت استفاده جست‌وجوکنندگان وب تأثیر زیادی گذاشته است. فهرست اخیر موتور کاوش (موتور کاوش اچ^۱ ۲۰۰۰) نشان داد که استفاده‌کنندگان از اینترنت، کاربرد اینترنت را در بازیابی اطلاعات یکی از مهم‌ترین فعالیت‌های آن به حساب آورده‌اند و از کل مقیاس ۱۰ نمره، نمره ۹/۱ را به آن داده‌اند. این فهرست همچنین نشان داد که ۵۷

1. Search Engine Watch
2. Vanity publishing

بازیابی اطلاعات از طریق آدرس‌های داده شده (مانند وب، تلنت، گوفا^۲، و جز آن) قابل دسترسی نیستند؛ بیش از نیمی از آنها هنگام جست‌وجو با اشکالاتی روبه‌رو می‌شوند که ناشی از خود این مجله‌هاست، نظیر کندبودن خدمتگر و یا تغییر یافتن آن؛ تقریباً یک پنجم مجله‌ها در آرشیو وجود ندارند و آرشیو ناقص است و انتشار یک چهارم آنها هم معمولاً قطع شده است.

این شرایط بیان‌کننده این وضعیت است که جست‌وجوگران در بازیابی مجله‌های الکترونیکی وقت زیادی را صرف می‌کنند اما نتایج خوبی به دست نمی‌آورند. به علاوه، از آنچه بازیابی می‌شود چه تعداد عناوین داوری شده و معتبر و چه آنهایی که داوری نشده‌اند و نامعتبرند، نیز جای سؤال است.

از طرفی وقتی که کتابخانه‌ای یکی از منابع چاپی را مشترک می‌شود، آن مدرک را تهیه کرده و مالک آن می‌شود، نظیر مجله‌هایی که به کتابخانه می‌رسند و در پایان سال صحافی شده و جزو منابع کتابخانه قرار می‌گیرند. اما اشتراک منابع الکترونیکی فوق می‌کند، تا زمانی که کتابخانه با آن منابع مشترک است می‌تواند از آنها استفاده نماید. به محض قطع شدن اشتراک و یا قطع انتشار مجله یا تغییر شغل ناشر، کتابخانه به آن مواد و منابع، دسترسی نخواهد داشت و حتی مالک منابعی که در سال‌های گذشته مشترک آنها بود و برای آنها حق اشتراک پرداخت کرده بود نیز نخواهد بود. کتابداران باید توجه داشته باشند که تنها ایجاد امکان دسترسی به منابع الکترونیکی کافی نیست و باید شکل‌های چاپی منابع را هم از ناشر بخواهند و در آرشیو نگهداری کنند تا چنانچه ناشر الکترونیکی از این شغل خارج شد و یا به هر دلیل دیگر تصمیم به تعطیل کردن آن گرفت، کتابخانه سرمایه‌گذاری‌های خود را از دست ندهد و با فقدان

کتابخانه یا آرشیوی که مدرک در آن نگهداری می‌شود، وجود دارد، مدرک نیز در دسترس خواهد بود، مگر آن که مدرک به گونه‌ای غیرمترقبه از میان برود. در ضمن بسیاری از منابع روی وب ممکن است در اثر بسته شدن سایت و یا تغییر آدرس (URL)^۱ از محلی به محل دیگر منتقل شوند و دسترس‌پذیر نباشند. این امر باعث می‌شود که جست‌وجوگران نتوانند، اثر نویسنده را روی وب بازیابی و مرور نمایند.

**قیمت ذخیرهٔ رقمی اطلاعات و دسترسی
به آنها شانزده برابر بیشتر از ذخیرهٔ
اطلاعات به صورت سنتی است**

مردم اگر بشنوند که اکثر انتشارات علمی الکترونیکی رایگان نیستند شگفت‌زده می‌شوند. زیرا تصور بر این است که اینترنت به‌طور رایگان در اختیار آنهاست. اما قیمت این انتشارات حتی از قیمت مواد چاپی مشابه نیز گران‌تر است. در تحقیقی که روی ذخیرهٔ رقمی اطلاعات در کتابخانه‌ها صورت گرفت، این نتیجه

**استفاده و استناد به منابع بازیابی شده
از وب بدون ارزیابی آنها تقریباً شبیه
به شناکردن در ساحل دریا بدون وجود
نجات غریق است**

به دست آمد که قیمت ذخیرهٔ رقمی اطلاعات و دسترسی به آنها شانزده برابر بیشتر از ذخیرهٔ اطلاعات به صورت سنتی است (۱۴: ۲۳۹-۲۴۹). تحقیق دیگری در زمینهٔ دسترسی به مجلات علمی الکترونیکی مشخص کرد که ۵۵ درصد از مجله‌های الکترونیکی، در

1. Universal Resource Locator

2. Gopher

اعتبار مواد و منابع بازیابی شده از اینترنت است. از آنجایی هر شخصی با دسترسی به یک خدمتگر و آشنایی مختصر به زبان علامت‌گذاری فرامتن (HTML)، می‌تواند به اینترنت اطلاعات وارد نماید، مشکل پدید آمده این است که جوینده برای دسترسی به اطلاعات با کیفیت، باید از میان انبوهی از مواد تبلیغاتی و انتشارات کم استفاده عبور کند. متیو کیولک^۱ (۱۹۹۶) نگران است که ادامه چنین وضعی سبب شود روزی شبکه جهانی وب واژگون شده و به شبکه چندرسانه‌ای بی‌فایده‌ای تبدیل شود (۳: ۱۰۶-۱۰۸).

بنابراین استفاده مناسب از اینترنت برای کتابداران و کاربران کتابخانه، نیازمند به‌کارگیری معیارهایی است تا افراد بتوانند اطلاعات بازیابی شده را براساس آن معیارها ارزیابی نمایند.

**انتشار اطلاعات روی وب ضرورتاً آنرا
معتبر نمی‌کند زیرا هیچ‌گونه استاندارد
یا مقرراتی برای انتشار مطلبی روی
شبکه جهانی وب مورد نیاز نیست و
انتشار مطالب روی وب به‌سادگی
توسط نویسندگان آن مطالب صورت
می‌پذیرد.**

همانطور که جیمزرتیگ^۲ (۱۹۹۶) اشاره کرده است، خیلی از سایت‌های اینترنتی که منابع اطلاعاتی اینترنت را گزینش و بررسی می‌کنند، بیشتر بر شکل ظاهری و عامه‌پسند بودن آن سایت تأکید دارند تا محتوای اطلاعاتی آن (۱۱). به‌همین جهت در این اثر سعی می‌شود تا معیارهای ارزیابی متون منتشر شده در وب و

مجلات قبلی روی‌رو نشود. از دیگر نکات قابل ملاحظه در زمینه جست‌وجو در وب آن است که از طریق جست‌وجو با استفاده از کلید واژه، منابع زیادی را می‌توان خیلی سریع و به‌صورت تمام‌متن بازیابی کرد. اما استیون نولتن به نکته مهمی اشاره می‌کند: "اینترنت به آسانی اطلاعات زیادی را در اختیار قرار می‌دهد، که خیلی از آنها نامعتبر است و دسترسی به آن مقدار منابع موجب می‌شود که دانشجویان تصور کنند، تحقیق آسان‌تر از آن است که فکر می‌کردند." این وضعیت به چالش اساسی اشاره دارد که عبارت است از اینکه محقق که از منابع الکترونیکی استفاده می‌کند باید از راهبرد جست‌وجویی استفاده کند که اطلاعات مرتبط را معرفی نماید.

روایی وب هم به‌عنوان ابزار تحقیق مورد سؤال است. زیرا اگر هنگام جست‌وجو واژه‌ای با املاي غلط تایپ شود دسترسی به منابع میسر نخواهد بود.

بنابراین استادان و کتابداران باید به دانشجویان مراجعان کتابخانه آموزش دهند که منبعی را که از اینترنت بازیابی می‌کنند با استانداردهایی که برای ارزیابی سایر منابع مرجع به‌کار می‌برند، ارزیابی نمایند.

اهمیت و ضرورت ارزیابی منابع الکترونیکی

کاربران در بدو جست‌وجوی اطلاعات از اینترنت با یافتن تعدادی مدرک مفید در موضوع مورد نظرشان بسیار خوشحال می‌شوند. آموزگاران، استادان دانشگاه‌ها و کتابداران، دانش‌آموزان، دانشجویان و مراجعان خود را به استفاده از اینترنت در جست‌وجوی منابع مورد نیاز ترغیب و تشویق می‌کنند. زیرا اینترنت کار بازیابی و دسترسی به مواد و منابع را آسان می‌کند و بازیابی منابع به‌ویژه به‌صورت تمام‌متن، دسترسی به اصل مواد و منابع را ساده‌تر کرده است. اما نکته بسیار ظریفی که در اینجا به فراموشی سپرده شده، ارزش و

1. Mathew Ciolek

2. James Rettig

بدون داشتن معیارهای روشنی برای گزینش این منابع، کتابخانه‌ها وقت کاربران خود را با ابزاری که ارزش آن سؤال برانگیز است در خطر اتلاف قرار داده‌اند.

معیارهای ارزیابی برای مواد چاپی

در ارزیابی منابع مرجع چاپی، متون زیادی وجود دارد. کتس^۱ (۱۹۹۲) بخشی از کتاب درسی معتبر خود را به "ارزیابی منابع مرجع" اختصاص داده است و فهرستی از معیارهای ارزیابی را شامل اعتبار نویسنده، دامنه، مخاطبان، قیمت، و ساختار ارائه کرده است (۷). معیارهای ارزیابی مواد چاپی در اکثر موارد، در ارزیابی مواد و منابع اینترنتی نیز می‌تواند کاربرد داشته باشند، اما این معیارها در محیط اینترنت با وجود انتشارات بی‌فایده فراوانی که روی آن وجود دارد، باید خیلی جدی‌تر اعمال شوند. همانطور که ذکر شد، انتشارات چاپی مجموعه‌ای از مراحل ویراستاری را پشت سر گذاشته‌اند و احتمال اینکه منابع اطلاعاتی کم کیفیت باشند، کمتر است. مراحل ویرایش روی مواد و منابع اینترنتی کمتر اعمال شده است و به همین جهت احتمال پایین بودن کیفیت این منابع در مقایسه با مواد چاپی بیشتر است.

پیشینه

در سال‌های اخیر تعداد زیادی از نویسندگان معیارهایی برای ارزیابی منابع اطلاعاتی اینترنت تدوین کرده‌اند. در حالی که اکثر نویسندگان با کاربرد معیارهای ارزیابی سنتی موافقت، در محیط اینترنت جنبه‌ها و ملاحظات خاصی وجود دارد که علاوه بر معیارهای ارزیابی سنتی، معیارهای جدیدی را نیز طلب می‌کند. در میان معیارهای ارزیابی، اعتبار نویسنده از اهمیت

متون چاپی مورد بررسی قرار گیرد و آن دسته از معیارها که می‌توانند برای کتابداران و کاربران کتابخانه‌ها در ارزیابی متون بازیابی شده از اینترنت مفید باشند، انتخاب و ارائه شوند تا از این طریق بتوان مواد و منابع معتبر را در میان خیل منابع اینترنت انتخاب کرد و جهت استفاده در آموزش و پژوهش به کار گرفت.

چرا ارزیابی منابع الکترونیکی؟

به نظر می‌رسد که تاکنون به این سؤال پاسخ داده شده است. در یک جمع‌بندی کلی می‌توان گفت انتشار اطلاعات روی وب ضرورتاً آن‌را معتبر نمی‌کند زیرا هیچ‌گونه استاندارد یا مقرراتی انتشار مطالب روی شبکه جهانی وب را تحت پوشش قرار نمی‌دهد و انتشار مطالب روی وب به‌سادگی توسط نویسندگان آنها صورت می‌پذیرد. بنابراین صفحات خانگی وب، طیف گسترده‌ای از مطالب معتبر و باکیفیت تا مطالب نامعتبر و بدون کیفیت را در برمی‌گیرد. به همین جهت لازم است که فرد بتواند اطلاعات و منابعی را که از وب می‌گیرد ارزیابی کند. کتابداران به دو منظور منابع اطلاعاتی اینترنت را ارزیابی می‌کنند:

الف. قضاوت در مورد کیفیت یا تناسب اطلاعات

بازیابی شده برای یک پرس و جو^۱ و یا کاربر خاص؛

ب. تصمیم‌گیری در مورد لزوم پیوند دادن منبع

اطلاعاتی بازیابی شده از اینترنت به راهنمای منابع و یا سایت کتابخانه.

گسترش راهنماهای موضوعی منابع از نقش‌های منطقی کتابداران است که موجب می‌شود نقش‌های سنتی کتابداران شامل ارزیابی، گزینش مواد، و سازماندهی اطلاعات مواد منتشر شده به محیط اینترنت نیز توسعه یابد (۱۲: ۱۱-۱۶). بسیاری از کتابخانه‌ها اکنون دارای سایت‌های وبی هستند که حاوی فهرستی از منابع اطلاعاتی اینترنت است. واضح است

1. Query

2. Katz

روزآمد بودن منابع

به نظر می‌رسد که باید اینترنت در این معیار، بر منابع چاپی امتیاز داشته باشد. اما در واقع چنین نیست و تصمیم‌گیری در مورد تاریخ روزآمد بودن منابع اینترنتی بسیار مشکل است. زیرا در حالی که بعضی از سایت‌ها به روشنی تاریخ آخرین ویرایش را در بردارند خیلی از سایت‌های دیگر این تاریخ را ندارند.

طبیعت غیرتجاری خیلی از منابع اینترنتی موجب می‌شود که آنها کمتر روزآمد باشند. استوکر^۶ و کوک^۷ (۱۹۹۵) به نسخه‌هایی از آثار مرجع عمومی روی اینترنت اشاره می‌کنند که نسخه‌های خارج از قانون حق مؤلف هستند (۱۷: ۲۸۷-۳۱۲).

معیار سنتی فرمت منابع، در محیط الکترونیکی از اهمیت خاصی برخوردار است، زیرا به منظور دسترسی به اطلاعات، نرم‌افزار و سخت‌افزار تحقیقی مورد نیاز است. بسیاری از نویسندگان نظیر کایوود^۸ (۱۹۹۷) معیار سازگاری را برای محیط اینترنت در نظر گرفته‌اند. این معیار شامل ملاحظات است که آیا سایت‌ها با مرورگرهای قدیمی کار می‌کنند یا فرمت‌های چندرسانه‌ای عام را به کار می‌برند (۲).

با توجه به سادگی استفاده از منابع اینترنتی معیارهای ارزیابی جدیدی برای ارزیابی آنها معرفی شده است. کوپمن^۹ و هی^{۱۰} (۱۹۹۴) معیار "اثربخشی"^{۱۱} را ابداع کردند. این معیار سهولت استفاده و برقراری ارتباط با یک خدمت را شرح می‌دهد (۸). گورن^{۱۲} (۱۹۹۵) معیاری متفاوت لیکن مرتبط با معیار

ویژه‌ای برخوردار است. کولینز^۱ (۱۹۹۶) اظهار می‌دارد "نخستین اولویت این است که منبع معتبری روی شبکه پیدا کنید"^۲ (۳۲-۳۳). کوکس^۳ و دیگران (۱۹۹۴) به نقش کتابداران در اندازه‌گیری میزان موشکافی کاربران به منابع توجه کرده‌اند و موضوع‌های کلیدی در یک محیط الکترونیکی را چنین برشمرده‌اند:

۱. همه آن مطالبی را که می‌خوانید باور نداشته باشید.

۲. نویسنده اثر کیست؟

۳. آیا منبع بازبایی شده، مورد اعتماد است؟

یکی از مشکلات ارزیابی اعتبار نویسنده در اینترنت به دست آوردن اطلاعات لازم در این زمینه است؛ در منابع چاپی این اطلاعات از یادداشت‌های مقدماتی به دست می‌آید. اما منابع اینترنتی در این زمینه ضعیف هستند و در مورد اعتبار تولیدکننده اثر، اطلاعاتی نمی‌دهند. ناپایداری اطلاعات منابع بازبایی شده روی وب نیز یکی از مشکلاتی است که باید به آن توجه شود. عدم وجود این نوع اطلاعات روی اینترنت بر ارزیابی براساس معیار هدف، اثر می‌گذارد. از طرفی، مشکل است که هدف از طراحی یک منبع اینترنتی را دریابیم.

در ارزیابی محتوایی، پایونتک^۳ و گارلوک^۴ (۱۹۹۵) میان سایت‌هایی که با سایر منابع، پیوند ایجاد می‌کنند و سایت‌هایی که اطلاعات اصلی را تهیه می‌کنند، فرق می‌گذارند (۹: ۱۲-۱۸). این وضعیت، شباهت به اختلافی دارد که کتس میان منابع راهنمای کنترل دسترسی^۵، یعنی کتابشناسی‌ها، خدمات نمایه‌سازی و چکیده‌نویسی، منابعی مانند دایرةالمعارف‌ها و کتاب‌های مبتنی بر حقایق قائل است (۷). هر دوی این موارد جای خود را دارند، اما گراسیان (۱۹۹۷) عقیده دارد که یک منبع باید از تعادل بین پیوندهای درونی و بیرونی برخوردار باشد (۵).

1. Collins	2. Kovacs	3. Piontek
4. Garlock	5. Contorli- access- directional	
6. Stoker	7. Cooke	8. Caywood
9. Koopman	10. Hay	11. Workability
12. Gurn		

است که کتابداران یا سایر کسانی که منابع اینترنتی را انتخاب می‌کنند، بتوانند معیارهای ارزیابی مناسب مورد نیاز خود را از میان کل معیارها انتخاب کنند و به کار برند.

دامنه

منبع بازبانی شده، چه اقلامی را پوشش می‌دهد؟ آیا فقط اشاره‌ای به دامنه شده است، یا در مقدمه به خوبی درباره آن توضیح داده شده است؟ آیا دامنه منبع انتظارات را برآورده می‌کند؟

جنبه‌های دامنه عبارتند از:

- دامنه چه زمینه‌هایی از موضوع را پوشش می‌دهد؟ آیا منبع روی یک زمینه خاص تأکید دارد یا موضوعات مرتبط را نیز در برمی‌گیرد؟

- تا چه سطحی از جزئیات موضوع را در برگرفته است؟ آیا با سطح مخاطبان که منبع برایشان تهیه شده مرتبط است؟

- منبعی که پیوندهایی را دربردارد ممکن است دامنه‌اش را به طبقات خاصی محدود کند. به‌طور مثال نام تلنت، گوفر و یا FTP^۴ که ممکن است خارج از یک سایت وب‌گرا^۵ باشد.

محتوا

اطلاعات بازبانی شده، واقعیت است یا ایده؟ آیا سایت در بردارنده اطلاعات اصلی است یا تنها پیوندهایی ساده برقرار می‌کند؟ سایت‌ها می‌توانند از دو جهت مفید باشند: یکی به‌عنوان منابع اطلاعات درون خودشان و دیگری به‌عنوان پیوندهایی با سایر اطلاعات. به‌هر حال، این که منابع اصلی هستند یا

اثربخشی را تحت نام "هم نرمی"^۱ معرفی می‌نماید که برای سهولت ارتباط کاربر یک نوع خدمت است (۴۲:۶).

یکی از جنبه‌های مهم معیار اثربخشی، توانایی برقراری ارتباط است. یعنی اینکه فرد به سهولت بتواند با سایت ارتباط برقرار کند. سانتاویکا (۱۹۹۴) این معیار را به‌عنوان یکی از مهم‌ترین معیارهای ارزیابی به‌شمار می‌آورد. زیرا "اگر کسی نتواند دسترسی به اطلاعات پیدا کند، چگونه می‌تواند آنرا ارزیابی نماید" (۲۳۱:۱۳). کای وود به معیار برقراری ارتباط و به اینکه آیا سایت به کرات مورد استفاده واقع می‌شود و آدرس URL آن ثابت دارد یا خیر تأکید می‌کند (۲).

قیمت

معیار قیمت، معیاری است برای ارزیابی منابع چاپی؛ از آنجایی که این باور وجود دارد که اینترنت به‌طور رایگان در اختیار افراد قرار می‌گیرد، بر این معیار در ارزیابی منابع اینترنتی کمتر تأکید می‌شود. کاسل به استفاده از منابع بودجه مدار^۲ اینترنت اشاره می‌کند و اینکه این منابع برای ارتباط به سایت کتابخانه باید ارزیابی و انتخاب شوند. پرات^۳ و دیگران به معیاری برای انتخاب منابع اینترنتی تحت نام "قیمت و حق مؤلف" اشاره کرده‌اند (۱۰: ۱۳۴-۱۳۵).

معیارهای انتخاب

در این بخش سعی می‌شود معیارهای ارزیابی که در فهرست‌های انتشاراتی در منابع مرجع و سایر منابع وجود دارند، گردآوری و ادغام شوند. این معیارها می‌توانند به‌صورت راهنمای ارزیابی منابع به‌منظور استفاده کتابداران در انتخاب منابع اینترنتی یا یک کاربرد خاص و یا یک پرس‌وجو، مورد استفاده قرار گیرند.

تمامی این معیارها برای کلیه اهداف مناسب نخواهند بود، بلکه هدف از تهیه مجموعه معیارها آن

1. Conviviality 2. Fee- based 3. Pratt
4. File Transfer Protocol 5. www- Oriented

موضوعی یا مطلع شدن از پاره‌ای از اطلاعات جدید، دسترسی به نویسنده حداقل از طریق آدرس پست الکترونیکی او میسر است؟

تازگی

آیا منبع بازبایی شده، روزآمد شده یا کهنه است؟ اگر اطلاعات روزآمد شده است هر چند وقت یک بار عمل روزآمد شدن صورت می‌گیرد؟ آیا تاریخ روزآمد شدن منابع در سایت مشخص است؟ آیا سازمان یا فردی که میزبانی سایت را برعهده دارد، در نگهداری و تداوم سایت متعهد است؟ آیا تاریخ فایل‌ها که توسط افراد مرور کننده تعیین می‌شود، و نشان‌دهنده تاریخ تغییر آنها به‌طور فیزیکی است، نمی‌تواند بر تازگی اطلاعات اثر گذارد؟

منحصر به فرد بودن

آیا محتوای منبع بازبایی شده، در فرمت‌های دیگر (سایت‌های دیگر، بر روی گوفر، به‌صورت چاپی یا روی لوح فشرده) موجود است؟ این منبع خاص چه امتیازاتی دارد؟ اگر منبع از فرمت‌های دیگری گرفته شده است، آیا کلیه مشخصه‌های اصلی را داراست؟ آیا مواردی به آن اضافه شده است؟ آیا تکمیل‌کننده منبع دیگری است؟ به‌طور مثال آیا روزآمد کننده یک منبع چاپی است؟ یک منبع روی اینترنت ممکن است در چندین فرمت موجود باشد، به‌طور مثال ویرایش‌های مختلفی از کتاب "حقایق جهان"^۱ در محل‌های مختلفی از اینترنت قرار دارد و در فرمت‌های FTP، گوفر و HTML موجود است. این نوع تکرار می‌تواند مفید باشد زیرا ممکن است وقتی که سایت خاصی مورد نیاز است، آن سایت قابل دسترس نباشد، در آن صورت می‌توان از

چکیده‌هایی برگرفته از متون دیگر، مهم است، زیرا که احتمال دارد در طی فرایند چکیده‌نویسی، مفاهیم و پیوندهای آنها از میان رفته باشد. عوامل خاص دیگری در ارتباط با محتوا وجود دارند چون دقت، اعتبار نویسنده، تازه و نو بودن، و منحصر به فرد بودن منبع.

صحت

آیا اطلاعات منبع بازبایی شده، صحیح و درست هستند؟ یک منبع ممکن است با منابع و یا اطلاعات دیگری که ارزیاب در اختیار دارد نیز بررسی شود. آیا در سایت، تعصب سیاسی، ایدئولوژیکی، و جز آن وجود دارد؟ اینترنت یک ابزار اولیه تجارت و تبلیغات است، به همین دلیل، از انگیزه نویسنده در قرار دادن اثرش روی شبکه، سؤال می‌شود. به کرات پاسخ این است که هدف از قرار دادن اطلاعات روی شبکه، تبلیغ کردن یا حمایت از یک نقطه‌نظر خاص بوده است.

اعتبار نویسنده

آیا منبع بازبایی شده یا سایتی که این منبع از آن اخذ شده است، توسط یک سازمان معتبر یا خبره حمایت می‌شود؟ آیا نویسنده در موضوع اثر تخصص دارد؟

هنوز بخش اعظم محتوای اطلاعات

روی وب مبتنی است پس کیفیت نوشتن

هم مهم است تا محتوا به روشنی مبادله

شود.

آیا منابع اطلاعاتی به روشنی تهیه شده‌اند؟ آیا اطلاعات قابل اثبات است؟ آیا نویسنده در مواقع لازم در دسترس است؟ به‌طور مثال برای روشن کردن

گیرد؟ به عبارت دیگر منبع بازیابی شده از تنظیم مناسبی برخوردار است (به طور مثال ترتیب جغرافیایی برای منابع منطقه‌ای و...)?

هدف و مخاطبان

هدف منبع بازیابی شده چیست؟ آیا این هدف به روشنی بیان شده است؟ آیا منبع، هدف بیان شده را به انجام رسانده است؟ وجود هدف برای رفع نیاز مخاطبان منبع ضروری است، استفاده‌کنندگان این منبع چه کسانی هستند؟ منبع در چه سطحی است؟ مخاطب یک متخصص موضوعی، یک فرد معمولی یا یک دانشجو است؟ آیا منبع نیازهای مخاطبان خود را برآورده خواهد نمود؟ آیا گروه کاربرانی که سایت برای آنها طراحی شده است توانایی برقراری ارتباط و در نتیجه دسترسی به منبع را دارند؟

بررسی‌ها

خدمات بررسی در مورد سایت چه می‌گویند؟ استفاده از مجله‌های بررسی‌کننده در گسترش مجموعه‌های چاپی خیلی مهم بوده‌اند؛ کتابداران نیاز دارند که با نقاط ضعف و قوت ابزار بررسی‌کننده منابع اینترنتی آشنا شوند.

اثربخشی

آیا منبع بازیابی شده، مناسب است و می‌تواند به طور اثربخشی کاربرد داشته باشد؟ در این حوزه، معیار ارزیابی برای منابع اینترنتی بیشترین اختلاف را با منابع چاپی دارد.

به عنوان یک موضوع، سؤال درباره دسترسی‌پذیر کردن مدارک الکترونیکی این است که آیا یک کتابخانه

یک سایت جانشین یا آینه‌ای استفاده کرد. بعضی از کاربران ممکن است دسترسی به بعضی از انواع منابع نظیر تلنت و یا سایت‌های تصویر مدار وب را نداشته باشند در چنین صورتی استفاده از فرمت‌های جانشین، مفید و سودمند خواهد بود.

پیوندها به منابع دیگر

اگر ارزش سایت به پیوندهای آن به منابع دیگر است، آیا پیوندهای به منابع، مناسب و روزآمد هستند؟ آیا پیوند به گونه‌ای است که روشن کند به منبع خارجی ارجاع داده شده است؟ گاهی مسائل حق مؤلف آن‌چنان منجر به پیوندهای خارجی می‌شوند که منبع اطلاعات مشخص نمی‌شود.

کیفیت نوشتن

آیا متن بازیابی شده، به روشنی تدوین شده است؟ وقتی که پیوندهای فرامتنی و چندرسانه‌ای از عناصر مهم وب هستند، هنوز بخش اعظم محتوای اطلاعات روی وب متنی است پس کیفیت نوشتن هم مهم است تا محتوا به روشنی مبادله شود.

طراحی گرافیکی و چندرسانه‌ای

آیا منبع بازیابی شده، از نظر گرافیکی جالب به نظر می‌رسد؟ آیا تأثیرات دیداری، منبع بازیابی شده را بهینه کرده است؟ آیا منبع، آشفته از محتواست؟ اگر الگوهای شنیداری و دیداری با واقعیت مجازی یا سایر تأثیرات، مورد استفاده واقع شده‌اند، آیا آنها در راستای هدف منبع انتخاب شده‌اند؟

طرح سیاحتی^۱

ایا منبع بازیابی شده، به گونه‌ای منطقی سازماندهی شده است تا بازیابی اطلاعات آن به راحتی صورت

جست‌وجو تهیه شده است؟ چه نوع عملیات و شکل‌های فرضیه‌بندی شده‌ای برای جست‌وجو وجود دارد؟ آیا موتور کاوش به راحتی قابل اجراست؟ آیا موتور کاوش همه منابع را نمایه کرده است؟

قابلیت مرور و سازماندهی

آیا منبع بازیابی شده، به گونه‌ای منطقی سازماندهی شده است تا محل اطلاعات را به راحتی نشان دهد؟ آیا طرح سازماندهی مناسب است (به ترتیب تاریخ برای منابع تاریخی، یا جغرافیایی برای منابع منطقه‌ای)؟

جامعیت

آیا جایی که ویژگی‌های جامع و جدید زبان‌های طراحی صفحه وب مانند فرم‌ها و رابط‌های مشترک دروازه‌ها^۲ به کار گرفته شده‌اند، به خوبی کار می‌کنند؟ آیا این ویژگی‌ها به ارزش سایت افزوده‌اند؟

برقراری ارتباط

آیا منبع بازیابی شده، در هر زمان قابل دسترسی است، یا به کرات مورد استفاده قرار می‌گیرد و یا به صورت غیرپیوسته^۳ است؟ آیا به لحاظ تبادل اطلاعات قدرت کافی دارد یا اینکه صفحات برای ظهور کلیدها برای عکس‌العمل زمان زیادی می‌گیرند؟ آیا یک سایت محلی ساده در دسترس است یا باید مخارج استفاده از سایت‌های بین‌المللی پرداخت شود؟

قیمت

اکنون تصور بر این است که منابع اطلاعاتی اینترنت

باید پیوندهایی به سایت اصلی داشته باشد یا نشریه را برای دسترسی محلی تهیه کند؟ اثربخشی ضعیف نشان دهنده آن است که اگر ملاحظات مالکیت معنوی اجازه دهد، کتابخانه باید داده‌ها را به‌طور محلی ذخیره کند. جنبه‌های اثربخشی حوزه‌های متنوع و از جمله موارد زیر را در برمی‌گیرد:

کاربرپسندی

آیا منبع بازیابی شده، به سهولت مورد استفاده واقع می‌شود؟ آیا توصیه‌های ضروری ویژه‌ای ارائه شده است؟ آیا اطلاعات کمکی در دسترس است؟ آیا موضوع‌های برقراری ارتباط مانند طراحی منوها و قابل خواندن بودن صفحات نمایشگرها، مشخص شده‌اند؟

محیط مورد نیاز محاسبات

آیا منبع بازیابی شده، می‌تواند با استفاده از لوازم استاندارد و نرم‌افزارها اندازه‌گیری شود؟ آیا در نرم‌افزارهای خاص، امکانات کلمه رمز و لوازم شبکه وجود دارد؟ آیا منبع به گونه‌ای طراحی شده است که به خوبی با نرم‌افزارها و رابط‌ها کار کند (به‌طور مثال آخرین ویرایش نت اسکپ^۱ روی یک ارتباط)، یا به سختی می‌تواند با سایر نرم‌افزارها کار کند (برای تهیه Lynx در ۲۴۰۰ بیت در ثانیه)؟ آیا قابل استفاده برای آزمایش منابع با انواع مرورگرها است؟ منابع تلنت هنگامی که روی نرم‌افزار مشتری تلنت نصب نشده باشند، موجب زحمت می‌شوند. تصاویر و سایر چندرسانه‌ای‌ها نیز چنانچه کاربر، ابزارهای کمکی را به‌درستی نصب نکرده باشد، موجب زحمت خواهند شد.

جست‌وجو

اطلاعات را چگونه می‌توان به‌طور سودمند از منابع جست‌وجو کرد؟ آیا یک موتور کاوش مفید برای

1. Netscape 2. Common Gateway Interface (CGI)
3. Offline

چند رسانه‌ای، طرح سیاحتی، هدف و مخاطبان، بررسی‌ها، اثربخشی. معیار اثربخشی خود شامل موارد کاربرپسندی، محیط مورد نیاز محاسبات، جست‌وجو، قابلیت مرور و سازماندهی، جامعیت، برقراری ارتباط، و قیمت است. کاربران اینترنت می‌توانند منابع ارزیابی شده خود را با استفاده از کل یا بعضی از این معیارها ارزیابی کنند و منابع معتبر را گزینش کرده و در تحقیقات خود به کار برند.

تشکر و قدردانی: از زحمات آقای رحیم علیجانی دانشجوی کارشناسی ارشد رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه شیراز که در گردآوری اطلاعات این مقاله از اینترنت زحمات زیادی را متحمل شده‌اند صمیمانه تشکر و قدردانی می‌کنم. تاریخ دریافت:

۸۰/۱۲/۱۱

مآخذ

1. Bao, X.M. "Changes and opportunities: A Report of the 1998 Library Survey of Interent Users at Seton Hall University", *College & Research Libraries*, No.59 (1998): 535-543.
2. Caywood, C. "Library Selection Criteria for WWW Resources (InfiNet)". 1997 [On-Line]. Available: <http://www6.pilot.infi.net/~carolyn/criteria.html>.
3. Ciolek, T.M. "Today's WWW-tomorrow's MMM? The Specter of Multi-Media Mediocrity" *Computer*, No.29 (1996): 106-108. <http://computer.org/computer/co1996/rltoc.htm>.
4. Collins, B.R. "Webwatch". *Library Journal*(1996): 32-33.
5. Grassian, E. *Thinking critically about world wide web resources*. Los Angeles, CA: University of California, 1997 <http://www.library.ucla.edu/libraries/college/instruct/critical.htm>.
6. Gurn, R.M.: "Measuring Information Providers on the Internet" *Computers in Libraries*, No.15 (1995):42.
7. Katz, W.A. *Introduction to Reference Work*. New York: McGraw-Hill, 1992.
8. Koopman, A., Hay, S. "Swim at Your Own Risk no Librarian on Duty: Large-Scale Application of

به صورت رایگان در اختیار استفاده‌کنندگان قرار دارند. اما هزینه‌هایی وجود دارد و اهمیت وجوهی که پرداخت می‌شوند روز به روز بیشتر می‌شود. قیمت‌ها به موارد ذیل تقسیم می‌شوند:

۱. بهای وصل شدن به منابع؛
۲. قیمت‌هایی که به مالکیت معنوی منابع برمی‌گردد.

کاربران اینترنت مخارج استفاده از سایت‌های بین‌المللی را باید پرداخت نمایند و آنها ممکن است که این معیار را در انتخاب مواد نیز در نظر بگیرند. به‌طور مثال ممکن است آنها سایت‌های متن‌مدار را بر سایت‌های تصویر، در صورتی که محتوای اطلاعات آنها یکسان باشد، ترجیح دهند.

نتیجه‌گیری

همان‌طور که اشاره شد، منابع اطلاعاتی اینترنت به‌طور جدی نیاز به ارزیابی دارند. زیرا بخش اعظمی از آنها بدون ویراستاری روی اینترنت منتشر می‌شوند. در این مقاله سعی شده است تا معیارهایی برای ارزیابی منابع اینترنتی تعیین و مشخص شوند. با وجود آنکه اکثر نویسندگان، معیارهای ارزیابی کتس (۱۹۹۲) را پیشنهاد نموده‌اند، اما به جهت ویژگی‌های خاص اینترنت و محیط‌های الکترونیکی، علاوه بر معیارهای خاص مواد چاپی به معیارهای مختص محیط‌های الکترونیکی نیز نیاز هست تا ارزیابی منابع به‌طور کاملی انجام پذیرد. به همین جهت با مطالعه مقالات زیادی که در این خصوص به رشته تحریر در آمده است، معیارهای زیر که بیشترین بسامد را به‌خود اختصاص داده و نیز تناسب بیشتری با محیط‌های الکترونیکی داشته‌اند، انتخاب و پیشنهاد می‌شوند: دامنه، محتوی، صحت، اعتبار نویسنده، تازگی، منحصر به‌فرد بودن، پیوند به منابع دیگر، کیفیت نوشتن، طراحی گرافیکی و

- Librarians Can Improve the Internet". *Reference Services Review*, No.22 (1994):11-16.
13. Santa Vicca, E.F. "The Internet as a Reference and Research Tool: a Model for Educations". *Reference Librarian*, no. 41/42 (1994):231.
 14. Schaffner, B.L. "Electronic resources: A Wolf in Ship's Clothing?". *Colleg & Research Libraries*, Vol. 62 No.3 (2001): 239-249.
 15. Scholz-Crane, A. "Evaluating world wide web information", 1997 [On-line]. Available: <http://crab.rugers.edu/~scholzc/eval.html>.
 16. Search engine watch. "The search engine index". 2001 [On-line]. Available: <http://search.henginewarch.com/reports/seindex.html>.
 17. Stoker, D.; Cooke, A. Evaluation of Networked information Resources". in: 17 *International Essen Symposium, 24-27 October 1994: Festschrift in Honour of Frederick Wilfred Lancaster*. Essen, Germany: Universitätsbibliothek Essen. (1995): 287-312.
- Mosaic in an Academic Library". in *Electronic Proceedings of the second World Wide Web Conference 94: mosaic and the web* (Chicago, IL: National Center for Supercomputing Applications, 1994. <http://www.ncsa.uiuc.edu/SDG/IT94/Proceedings/LibApps/hay/WWWPap.html>
 9. Piontek, S.; Garlock, K. "Creating a World Wide Web Resource Collection". *Collection Building* No.14 (1995): 12-18 <http://www.ncsa.uiuc.edu/firehose.html>.
 10. Pratt, G.; Flannery, P. and Perkins, C.I.D. "Guidelines for Internet Resource Selection" *College and Research Libraries News*, No.57 (1996): 134-135.
 11. Retting, J. "Beyond cool: Analog Models for Reviewing Digital Resources". 1996 [Online]. Available: <http://www.onlineinc.com/onlineimag/SeptOL/retting9.html>.
 12. Rosenfeld, L.B. "Guides, clearinghouses, and value-added repackaging: Some Thoughts on How